

bodov sa pretvoria na polárne súradnice (výpočty smerníkov a dĺžok strán) a k nim sa výpočtami pripoja merané polárne súradnice (uhly a dĺžky). Výsledné polárne súradnice sa znova prepočítajú na ortogonálne súradnice (výpočet súradníc nového bodu), ktoré predstavujú už hľadané súradnice novourčeného bodu.

6.3.1 Určenie excentricity cieľa (signálu)

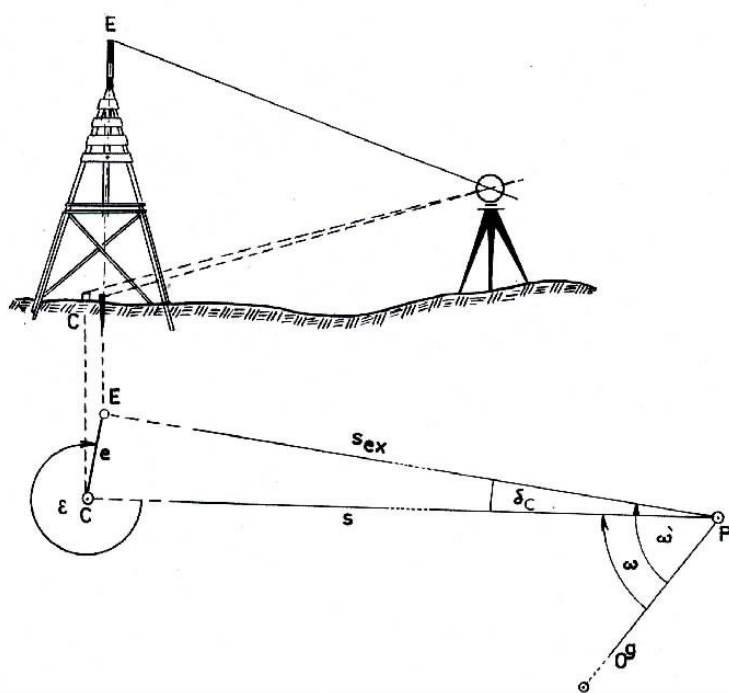
Meranie uhlov pri trigonometrickom určovaní súradníc bodov sa často uskutočňuje na body, ktorých cieľ (signál) nie je postavený centricky nad trigonometrickým bodom. Spravidla všetky dočasne signalizované body majú väčšiu alebo menšiu excentricitu cieľa, ktorú pred začatím geodetických prác musíme určiť, ak to vyžaduje presnosť merania.

Excentricitu cieľa určíme tak, že teodolitom v dvoch na seba kolmých smeroch premietneme do úrovne terénu špičku signálu meračskej stavby (pyramídy) (obr. 6.11). Premietnutý smer zaistíme na dvojiciach kolíkov značkami (klinčekmi). Priemet excentrického signálu predstavuje priesečník spojnic protíahlych značiek na kolíkoch. Potom odmeriame dĺžku excentricity e a centračný uhol ε .

Meraný uhol ω' opravíme o centračnú zmenu δ_c podľa rovnice:

$$\omega = \omega' - \delta_c, \quad (6.9)$$

keď $\sin \delta_c = \frac{e}{s} \sin(400^g - \varepsilon)$ a $s \approx s_{ex}$.

Obr. 6.11. Určenie excentricity cieľa

V praxi sa často postupuje tak, že centračný uhol nepočítame, ale určíme súradnice excentrického cieľa a s nimi ďalej počítame.

Pri nasledujúcich výpočtoch budeme predpokladať, že meranie sa vykonávalo na ciele, u ktorých poznáme ich súradnice.

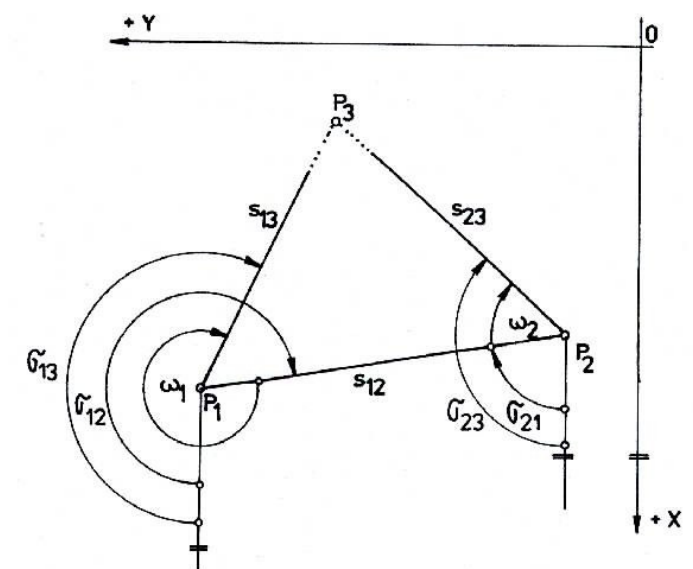
6.3.2 Pretínanie napred uhlami

Pretínanie napred je najvýhodnejšou trigonometrickou metódou na určenie súradníc nového bodu. Realizuje sa z bodov $P_1(y_1, x_1)$ a $P_2(y_2, x_2)$ na ktorých meriame uhly ω_1 a ω_2 , určujúce polohu nového bodu P_3 .

Súradnice bodu $P_3(y_3, x_3)$ môžeme určiť niekoľkými spôsobmi. Jedno z riešení vyplýva podľa obr. 6.12.

Podľa vzťahov (6.4) a (6.6) vypočítame smerník σ_{12} a stranu s_{12} , vrátane príslušných kontrolných výpočtov:

$$\sigma_{12} = \arctg \frac{y_2 - y_1}{x_2 - x_1}, \quad s_{12} = \sqrt{\Delta y_{12}^2 + \Delta x_{12}^2}.$$

Obr. 6.12. Uhlové pretínanie napred

Ďalej vypočítame smerníky na určovaný bod P_3 . Podľa obr. 6.12 majú hodnoty:

$$\sigma_{13} = \sigma_{12} + \omega_1 - 400^g \quad (6.10)$$

$$\sigma_{23} = \sigma_{21} + \omega_2.$$

Sínusovou vetou vypočítame strany s_{12} a s_{23} :

$$s_{13} = s_{12} \frac{\sin \omega_2}{\sin[(400^g - \omega_1) + \omega_2]}$$

$$s_{23} = s_{12} \frac{\sin(400^g - \omega_1)}{\sin[(400^g - \omega_1) + \omega_2]}.$$

Hľadané súradnice bodu P_3 vypočítame podľa rovníc (6.8):

$$\begin{aligned} y_3 &= y_1 + s_{13} \sin \sigma_{13}, & x_3 &= x_1 + s_{13} \cos \sigma_{13} \\ y_3 &= y_2 + s_{23} \sin \sigma_{23}, & x_3 &= x_2 + s_{23} \cos \sigma_{23}. \end{aligned} \quad (6.11)$$

Pri programovom výpočte súradnice bodu P_3 obvykle určujeme z rovníc:

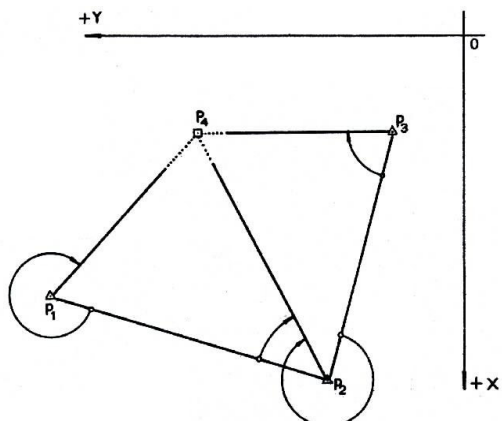
$$y_3 = y_1 + \frac{(x_2 - x_1) - (y_2 - y_1) \cot g \sigma_{23}}{\cot g \sigma_{13} - \cot g \sigma_{23}} \quad (6.12)$$

$$x_3 = x_1 + (y_3 - y_1) \cot g \sigma_{13},$$

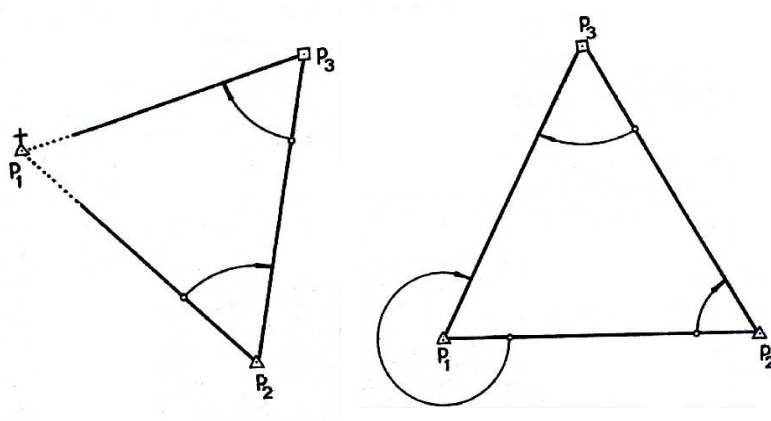
pričom príslušné funkcie $\cot g \sigma$ nahradzujeme podielom funkcií $\cos \sigma / \sin \sigma$.

Vypočítané súradnice bodu P_3 rovnicami (6.11), sa môžu líšiť najviac o 1 mm. Dvojitý výpočet súradníc neposkytuje absolútnu kontrolu určenia súradníc bodu P_3 . Táto kontrola sa získa minimálne

z dvoch nezávislých kombinácií pretínania napred (obr. 6.13). Z vypočítaných súradníc sa vyčísluje empirická stredná chyba súradníc, ktorá sa porovnáva s prípustnou chybou pre tú – ktorú triedu presnosti určovaného bodu.

Obr. 6.13. Určenie súradníc bodu pretínaním napred s kontrolou (min. dva trojuholníky)

a/
Obr. 6.14. Osobitné tvary pretínania napred

Osobitné tvary pretínania napred sú vyznačené na obr. 6.14a, b. Obr. 6.14a predstavuje tzv. pretínanie stranou a obr. 6.14b uhlové pretínanie napred s možnosťou vyrovnania odmeraných uhlov v trojuholníku.

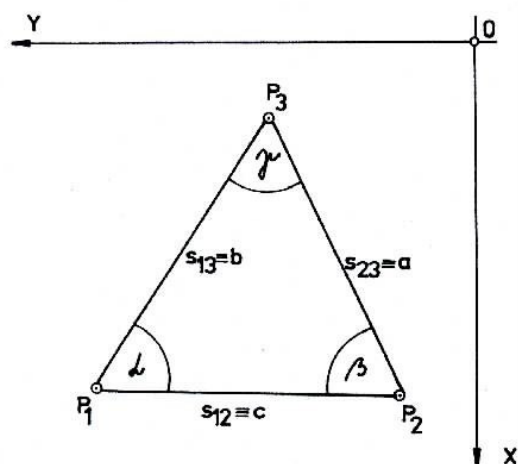
6.3.3 Pretínanie napred z dĺžok

Zavedením elektronických teodolitov do praxe sa v stále väčšej miere používa pretínanie napred z dĺžok.

Dané sú súradnice bodov $P_1(y_1, x_1)$ a $P_2(y_2, x_2)$. Merajú sa dĺžky s_{13} a s_{23} (obr. 6.15). Po výpočte dĺžky s_{12} , hodnoty uhlov α, β, γ vypočítame napr. Herónovým vzorcom:

$$\operatorname{tg} \frac{\alpha}{2} = \sqrt{\frac{(s-b)(s-c)}{s(s-a)}}, \operatorname{tg} \frac{\beta}{2} = \sqrt{\frac{(s-a)(s-c)}{s(s-b)}}, \operatorname{tg} \frac{\gamma}{2} = \sqrt{\frac{(s-a)(s-b)}{s(s-c)}}, \text{ keď } s = \frac{a+b+c}{2} \quad (6.13)$$

Po výpočte uhlov α, β, γ , o ktorom platí $\alpha + \beta + \gamma = 200^\circ$, výpočet pokračuje rovnako ako pri pretínaní napred uhlami.

Účelnejší je výpočet uhlov cosínusovou vetou:

$$\alpha = \arccos \frac{b^2 + c^2 - a^2}{2bc}$$

$$\beta = \arccos \frac{a^2 + c^2 - b^2}{2ac}$$

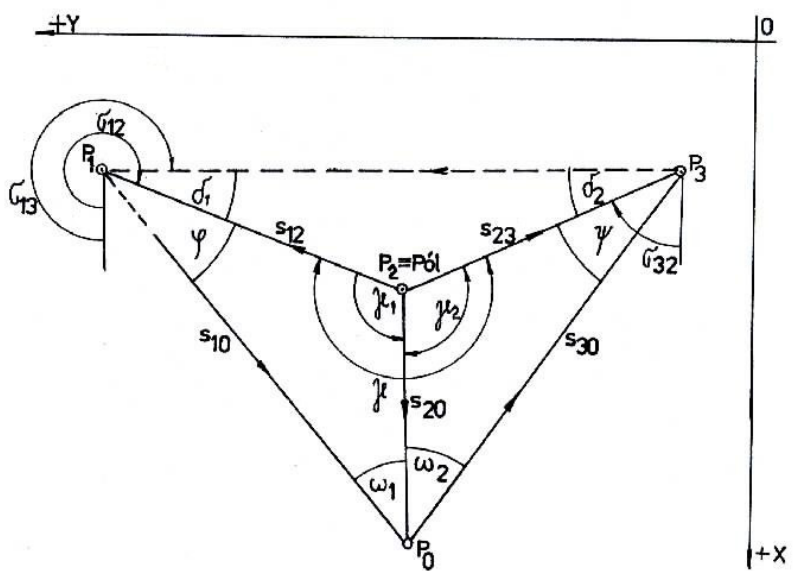
$$\gamma = \arccos \frac{a^2 + b^2 - c^2}{2ab}$$

Kontrolne musí platiť $\alpha + \beta + \gamma = 200^\circ$. Odmeranie nadbytočného prvku, napr. uhla zrýchli výpočet a spresní určenie súradníc bodu P_3 .

Obr. 6.15. Pretínanie napred z dĺžok

6.3.4 Pretínanie nazad (Pothenotova úloha)

Pretínanie nazad sa odlišuje od pretínania napred tým, že uhly meriame na určovanom bode P_0 (obr. 6.16). Dané sú súradnice bodov $P_1(y_1, x_1)$, $P_2(y_2, x_2)$ a $P_3(y_3, x_3)$ ako aj merané uhly ω_1 a ω_2 .

Obr. 6.16. Pretínanie nazad

Úloha sa účelne aplikuje v prípadoch, keď body P_1 , P_2 a P_3 sú trvalo signalizované (napr. veže kostolov, stožiare a pod.) a sú priaznivo rozložené na určenie bodu P_0 . Pretínanie nazad používame tiež v prípadoch, keď nie je možné aplikovať pretínanie napred.

Riešenie úlohy má niekoľko variant, z nich naznačíme dve:

- pretínanie nazad pomocným uhlom,
- pretínanie nazad pomocným bodom.

6.3.4.1 Pretínanie nazad pomocným uhlom

Základom úlohy je výpočet uhlov φ a ψ . Po ich určení pretínanie nazad prejde na už známy postup pretínania napred a z bodov P_1 , P_2 a P_3 trikrát určíme súradnice bodu P_0 (obr. 6.16).

Úlohu riešime v poradí:

- 1, Podľa vzťahov (6.4) a (6.6) vypočítame smerníky σ_{12} , σ_{13} a σ_{32} a strany s_{12} , s_{23} .
2. Uhol γ zovretý stranami s_{12} a s_{23} vypočítame z rozdielu smerníkov:

$$\gamma = \sigma_{21} - \sigma_{23} = \sigma_{12} - \sigma_{32}. \quad (6.14)$$

3. Uhly φ a ψ určíme z dvoch goniometrických vzťahov:

$$\frac{\varphi + \psi}{2} = 200^g - \frac{\gamma + \omega_1 + \omega_2}{2} = a \quad (6.15)$$

Druhý vzťah získame po úprave zo všeobecnej sínusovej vety. Ak vložíme do bodu P_2 pól a vyznačíme orientáciu uhlov, rovnosmerné uhly budú φ , ω_2 , δ_2 a protismerné uhly budú ψ , ω_1 , δ_1 . Podiel sínusov neznámych uhlov φ a ψ vo všeobecnej sínusovej vete položíme rovný $\cotg \mu$:

$$\frac{\sin \varphi}{\sin \psi} = \frac{\sin \omega_1 \sin \delta_1}{\sin \omega_2 \sin \delta_2} = \frac{\sin \omega_1}{\sin \omega_2} \frac{s_{23}}{s_{12}} = \cot g\mu = \frac{1}{\operatorname{tg}\mu} . \quad (6.16)$$

V rovnici (6.16) sme aplikáciou jednoduchšej sínusovej vety nahradili $\frac{\sin \delta_1}{\sin \delta_2} = \frac{s_{23}}{s_{13}}$. Rovnicu (6.16) upravíme tak, že najprv od nej odpočítame jednotku a potom pripočítame jednotku:

$$\frac{\sin \varphi}{\sin \psi} - 1 = \frac{1}{\operatorname{tg}\mu} - 1 \quad \frac{\sin \varphi}{\sin \psi} + 1 = \frac{1}{\operatorname{tg}\mu} + 1 .$$

Obidve rovnice vzájomne predelíme a po úprave dostaneme:

$$\frac{\sin \varphi - \sin \psi}{\sin \psi + \sin \varphi} = \frac{1 - \operatorname{tg}\mu}{1 + \operatorname{tg}\mu} .$$

Rovnicu ďalej upravíme podľa trigonometrických vzorcov a vhodne dosadíme funkciu $\operatorname{tg} 50^\circ$, o ktorej platí $\operatorname{tg} 50^\circ = 1$:

$$\frac{2 \sin \frac{\varphi - \psi}{2} \cos \frac{\varphi + \psi}{2}}{2 \sin \frac{\varphi + \psi}{2} \cos \frac{\varphi - \psi}{2}} = \frac{1 - \operatorname{tg} 50^\circ \operatorname{tg}\mu}{\operatorname{tg} 50^\circ + \operatorname{tg}\mu} = \frac{1}{\operatorname{tg}(\mu + 50^\circ)} .$$

Po úprave dostaneme vzťah pre polovičný rozdiel uhlov φ a ψ :

$$\operatorname{tg} \frac{\varphi - \psi}{2} = \operatorname{tg} \frac{\varphi + \psi}{2} \cot g(\mu + 50^\circ), \quad (6.17)$$

z čoho vyplýva

$$\frac{\varphi - \psi}{2} = b . \quad (6.18)$$

Z rovnice (6.15) pre súčet uhlov φ a ψ a z rovnice (6.18) pre rozdiel uhlov vypočítame uhly φ a ψ :

$$\begin{aligned} \varphi &= a + b, \\ \psi &= a - b . \end{aligned}$$

Počtárskou kontrolou určenia uhlov φ a ψ je výpočet uhla $\gamma = \gamma_1 + \gamma_2$, ktorý porovnávame s uhlom γ určeným rovnicou (6.14). Uhly γ_1 a γ_2 sú určené rovnicami:

$$\gamma_1 = 200^\circ - (\varphi + \omega_1) \quad \text{a} \quad \gamma_2 = 200^\circ - (\psi + \omega_2) . \quad (6.19)$$

Poznámka: Ak uhol $\mu > 50^\circ$ uhly φ a ψ určíme z rovníc:

$$\varphi = a - b \quad \text{a} \quad \psi = a + b .$$

4. V trojuholníku $P_1P_2P_0$ a $P_2P_3P_0$ sínusovými vetami vypočítame dĺžky s_{10} a s_{30} . Dĺžku s_{20} vypočítame dvakrát:

$$\begin{aligned} s_{10} &= s_{12} \frac{\sin(\varphi + \omega_1)}{\sin \omega_1} = s_{12} \frac{\sin \gamma_1}{\sin \omega_1} \\ s_{30} &= s_{23} \frac{\sin(\psi + \omega_2)}{\sin \omega_2} = s_{23} \frac{\sin \gamma_2}{\sin \omega_2} \\ s_{20} &= s_{12} \frac{\sin \varphi}{\sin \omega_1} = s_{23} \frac{\sin \psi}{\sin \omega_2} . \end{aligned} \quad (6.20)$$

5. Uhly φ a ψ ďalej použijeme na výpočet smerníkov strán zo známych bodov na určovaný bod. Podľa obr. 6.16 smerníky σ_{10} , σ_{20} a σ_{30} určíme z rovníc:

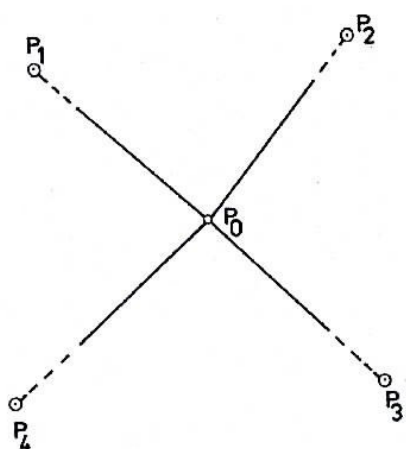
$$\sigma_{10} = \sigma_{12} + \varphi, \quad \sigma_{20} = \sigma_{21} - \gamma_1 = \sigma_{23} + \gamma_2, \quad \sigma_{30} = \sigma_{32} - \psi \quad (6.21)$$

Smerník σ_{20} určíme pre kontrolu dvakrát.

6. Súradnice nového bodu P_0 vypočítame z rovníc:

$$\begin{aligned} y_0 &= y_1 + s_{10} \sin \sigma_{10} & x_0 &= x_1 + s_{10} \cos \sigma_{10} \\ y_0 &= y_2 + s_{20} \sin \sigma_{20} & x_0 &= x_2 + s_{20} \cos \sigma_{20} \\ y_0 &= y_3 + s_{30} \sin \sigma_{30} & x_0 &= x_3 + s_{30} \cos \sigma_{30} \end{aligned} \quad (6.22)$$

Znamienka súradnicových prírastkov ($\Delta y = s \sin \sigma$ a $\Delta x = s \cos \sigma$) sa riadia podľa veľkosti smerníka σ . Ak sú rozdiely v súradniciach nového bodu signalizuje to na počtársku chybu. Rozdiely od strednej hodnoty by nemali byť väčšie ako ± 1 cm.

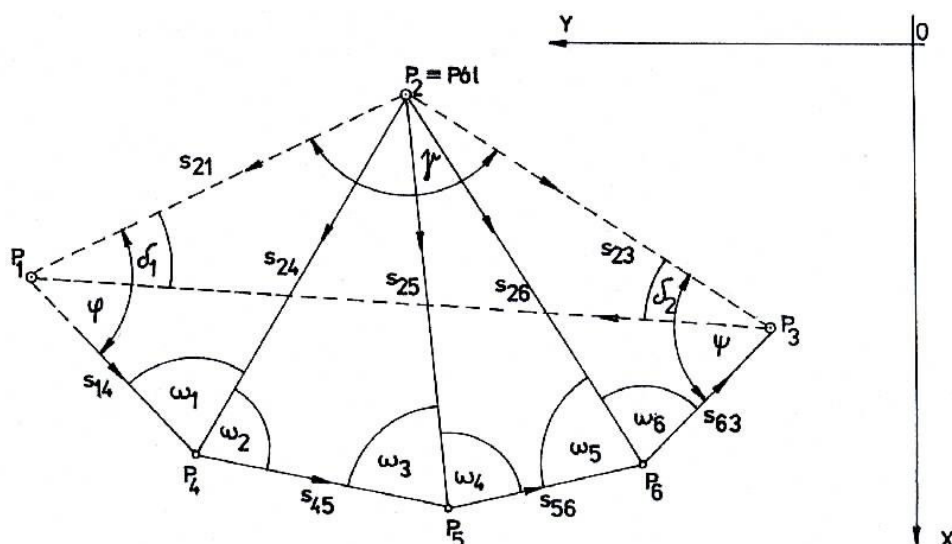
Obr. 6.17. Určenie bodu pretínaním nazad s kontrolou z viacerých kombinácií

Rovnako ako pri pretínaní napred zhodné súradnice v rovniciach (6.22) ešte nezaistujú správne určenie súradníc bodu P_0 . Pri pretínaní nazad volíme najmenej štyri súradnicovo určené body, z ktorých sa na výpočet vyberajú vhodné trojice (kombinácie) bodov (obr. 6.17).

Minimálny počet kombinácií sú dve, doporučuje sa voliť tri kombinácie. Vo zvolených kombináciách nie je správne, ak sa opakuje za sebou dvojica bodov, napr. 1-2-3 a 1-2-4. Podľa obr. 6.17 mohli by sa zvoliť niektoré z kombinácií bodov 1-2-3, 2-3-4, 4-1-2, 3-4-1. Uhly ω by v jednotlivých kombináciách nemali klesnúť pod 20° až 30° .

Ak v osnove smerov známe body majú rôznu presnosť, jednotlivé kombinácie zostavujeme okrem zohľadnenia rozloženia bodov aj tak, aby v trojici bodov bol len jeden s nižšou presnosťou (napr. kombinácia dvoch trigonometrických bodov a jedného bodu 1. triedy presnosti), čím aritmetickým priemerom z novourčených súradníc získame najpravdepodobnejší odhad súradníc nového bodu P_0 .

6.3.4.2 Rozšírené pretínanie nazad

Obr. 6.18. Rozšírené pretínanie nazad

Pretínanie nazad podľa predchádzajúceho postupu môžeme rozšíriť na výpočet súradníc aj viac ako jedného bodu.

Na obr. 6.18 je ukážka určenia súradníc troch nových bodov. Dané sú súradnice bodov P_1, P_2, P_3 . Máme určiť súradnice bodov P_4, P_5, P_6 , ak na týchto bodoch boli odmerané uhly $\omega_1, \omega_2, \dots, \omega_6$.

Uhly φ a ψ určíme analogicky ako pri pretínaní nazad. Zvolením pólu v bode P_2 vyznačením orientácie uhlov dostaneme rovnosmerné uhly: $\varphi, \delta_2, \omega_2, \omega_4, \omega_6$ a protismerné uhly: $\psi, \delta_1, \omega_5, \omega_3, \omega_1$. Po nahradení $\sin \delta_1 : \sin \delta_2 = s_{23} : s_{12}$ zo všeobecnej sínusovej vety pre podiel sínusov uhla φ a ψ vypočítame uhol μ :

$$\frac{\sin \varphi}{\sin \psi} = \frac{s_{23} \sin \omega_1 \sin \omega_3 \sin \omega_5}{s_{12} \sin \omega_2 \sin \omega_4 \sin \omega_6} = \cot g \mu, \quad (6.23)$$

ktorý dosadíme do rovnice (6.16):

$$\operatorname{tg} \frac{\varphi - \psi}{2} = \operatorname{tg} \frac{\varphi + \psi}{2} \cot g(\mu + 50^\circ), \quad \frac{\varphi - \psi}{2} = b, \quad (6.24)$$

keď podľa obr. 6.18

$$\frac{\varphi + \psi}{2} = \frac{800^\circ - (\gamma + [\omega])}{2} = a \quad \text{a} \quad \gamma = \sigma_{21} - \sigma_{23}. \quad (6.25)$$

Uhly φ a ψ vypočítame ako pri pretínaní nazad z rovníc (6.24) a (6.25).

Súradnice bodov P_4, P_5 a P_6 môžeme vypočítať postupným pretínaním napred, alebo polygónom.

Postupné pretínanie napred aplikujeme tak, že pretínaním napred z trojuholníka $P_1P_2P_4$ určíme súradnice bodu P_4 a z trojuholníka $P_4P_2P_5$ určíme súradnice bodu P_5 . Obdobne sa postupuje z druhej strany a z trojuholníka $P_2P_3P_6$ určíme súradnice bodu P_6 a z trojuholníka $P_2P_6P_5$ druhej súradnice bodu P_5 . Z dvojitého určenia súradníc bodu P_5 sa určí aritmetický priemer.

Pri určení súradníc bodov P_4, P_5, P_6 polygónom, jeden nadbytočný prvok umožní vyrovnanie polygónu, ako je to ukázané pri výpočte polygónov v kap. 6.441.

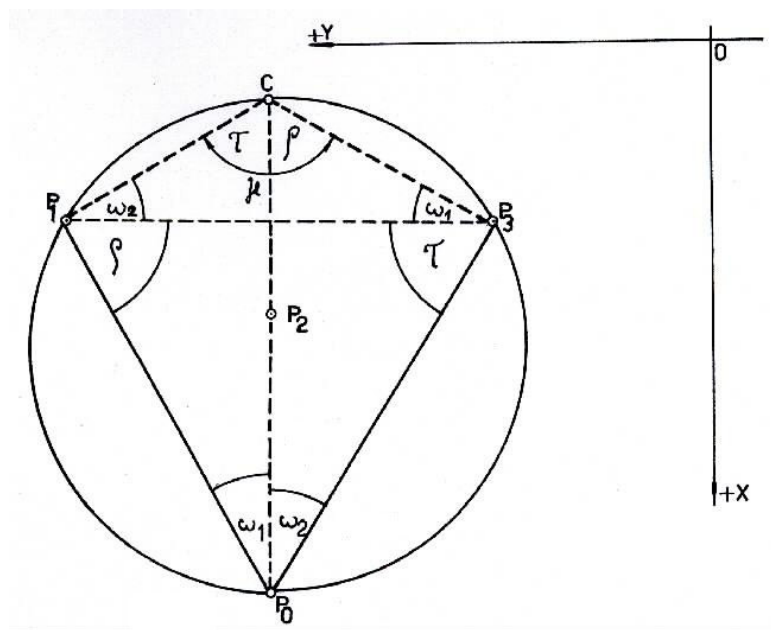
Vrcholové uhly v polygóne budú: $\varphi, (\omega_1 + \omega_2), (\omega_3 + \omega_4), (\omega_5 + \omega_6)$ a ψ . Dĺžky strán $s_{14}, s_{45}, s_{56}, s_{63}$ vypočítame postupne aplikovaním sínusovej vety:

$$\begin{aligned}
s_{14} &= s_{12} \frac{\sin(\varphi + \omega_1)}{\sin \omega_1}, & s_{24} &= s_{12} \frac{\sin \varphi}{\sin \omega_1}; \\
s_{45} &= s_{12} \frac{\sin \varphi}{\sin \omega_1} \cdot \frac{\sin(\omega_2 + \omega_3)}{\sin \omega_3}, \\
s_{25} &= s_{12} \frac{\sin \varphi}{\sin \omega_1} \cdot \frac{\sin \omega_2}{\sin \omega_3} \text{ atď.}
\end{aligned} \tag{6.26}$$

Dĺžku s_{23} v poslednom trojuholníku vypočítame aj zo súradníc bodov P_2 a P_3 , čím sa zaistí počtárska a meračská kontrola riešenej úlohy.

6.3.4.3 Pretínanie nazad pomocným bodom

Výpočtom pretínania nazad pomocným bodom (Collinsovým bodom) sa vyhneme určovaniu uhlov φ a ψ a úloha sa nám rozpadáva na tri pretínania napred (6.19). Z trojuholníka P_3P_1C pretínaním napred určíme súradnice pomocného bodu C a z trojuholníkov CP_1P_0 a P_3CP_0 súradnice bodu P_0 . Pomocný bod C sa nachádza na kružnici v predĺžení spojnice P_0P_2 , ktorá sa preložila bodmi $P_1P_0P_3$. Pri výpočte súradníc bodu C využijeme poučku o rovnosti obvodových uhlov nad spoločnou tetivou.

Obr. 6.19. Výpočet pretínania nazad pomocným bodom

Z rozdielov smerníkov určíme uhly τ a ρ :

$$\tau = \sigma_{C1} - \sigma_{C2} \quad \rho = \sigma_{C2} - \sigma_{C3} \tag{6.27}$$

a uhol

$$\gamma = \sigma_{C1} - \sigma_{C3} = \tau + \rho. \tag{6.28}$$

Uhly τ a ρ využijeme pri pretínaní napred na určenie súradníc bodu P_0 , tak ako je to znázornené na obr. 6.19.

Úloha pretínania nazad pomocným bodom je neriešiteľná, ak bod P_2 sa blíži k bodu C , t.j. ak body P_1, P_2, P_3 a P_0 ležia v blízkosti kružnice. Polohu bodu P_2 vo vzťahu ku kružnici posúdime výpočtom vzdialenosti s_{P2C} .

6.4 ZHUSTŔOVANIE BODOVÉHO POĽA POLYGÓNMÍ

Polygóny tvoria geometrickú sieť, na ktorú pripájame podrobné meranie, alebo z ktorej vytyčujeme. Vkladajú sa medzi súradnicovo známe body polohového bodového poľa.

Polygóny sú určené nadbytočnými prvkami, pomocou ktorých kontrolujeme správnosť merania a vyrovnávame nevyhnutné meračské chyby.

V polygónovej sieti meriame dĺžky strán a ľavostranné uhly. Uhly a dĺžky sa môžu získať s rôznym stupňom vzájomnej presnosti. V záujme hospodárnosti merania a presnosti určenia súradníc polygónových bodov vyžadovanú presnosť merania uhlov a dĺžok vymedzujú príslušné smernice.

6.4.1 Rozdelenie polygónov

Polygóny rozdeľujeme podľa rôznych hľadísk:

Podľa geometrického tvaru delíme polygóny na uzavreté a otvorené. Uzavreté polygóny majú tvar podľa obr. 6.20, používajú sa len na osobitné účely. Otvorené polygóny majú v praxi najširšie uplatnenie.